

DZIAŁANIE – właściwość bytu polegająca na wywoływaniu zmiany wewnętrznej lub zewnętrznej; dz. jest wyznaczone naturą działającego, ale nie zakłada z konieczności zmiany w tej naturze (→ absolut) ani nie oznacza koniecznie przyczynowania, choć najczęściej się z nim utożsamia. Pojęcie dz. (*actio*), jako kategorii ontologicznej, wprowadził Arystoteles, wymieniając je wśród dziewięciu kategorii niesamodzielnego bytowania (→ przypadłość).

Dz. ludzkie dzieli się – wg Arystotelesa – na teoretyczne, praktyczne (zw. niekiedy postępowaniem we właściwym sensie) oraz wytwórcze. Dz. czynne przeciwstawia się biernemu (np. poznawanie – bycie poznawanym, czyli oddziaływanie na władze poznawcze); dz. zewnętrzne (przechodnie) występuje wówczas, gdy jego kresem lub skutkiem jest inny podmiot, a wewnętrzne (immanentne), gdy „pozostaje” w podmiocie działającym jako jego → doskonałość (np. odczuwanie, chcenie, poznawanie). Można też różnicować dz. ze względu na dziedzinę, w której zachodzi (na fizyczne, biologiczne, psychologiczne, społeczne i in.).

DZIAŁANIE

Termin „dz.” odnosi się najczęściej do aktu ludzkiego, czyli dz. świadomego i wolnego, a przez to wyznaczonego intencją (celowego) i odpowiedzialnego. W sensie ścisłym jest nim *d e c y z j a* (akt wyboru, działanie wewnętrzne), która przede wszystkim ma charakter moralny (zgodny lub niezgodny z przyjętą normą postępowania), a w sensie szerszym – jest nim realizacja aktu decyzji, nie tylko mającej wartość moralną dla działającego podmiotu, ale także będącej nośnikiem wartości społecznych, ekonomicznych, kulturowych, religijnych i politycznych. Każde dz. ludzkie ma na celu zaspokojenie potrzeb, przez które przejawia się zarówno dynamizm bytu ludzkiego, jak i jego niewystarczalność, czasowość i przygodność; dz. wskazuje na specyficzną energię człowieka, niesprowadzalną do innych typów energii. Termin „dz.” odnosi się ponadto do czynności. Od działań dowolnych (zależnych od woli) odróżnia się działania spontaniczne (np. rośnięcie) oraz odruchowe (w fizjologii i psychologii).

Dynamizm ludzkiego bytu powoduje, że jednym ze skutków (ubocznym) dz. ludzkiego jest wzmocnienie i udoskonalenie podmiotu działającego (wartość osobowa) oraz udoskonalenie samego aktu dz.; następuje ono we wszystkich sferach bytu ludzkiego – somatycznej (co jest podstawą np. treningu sportowego), poznawczej, uczuciowej i wolitywno-sprawczej; w zakresie moralnym sprawności te mogą mieć charakter pozytywny (→ cnota) lub negatywny (wada), zależnie od relacji do normy moralności, czyli od tego, czy ułatwiają realizację → dobra czy → zła.

W dziejach filozofii pojęcie dz. nie zmieniało się, jednak w poszczególnych systemach filozoficznych odgrywało różnoraką rolę w zależności od znaczenia przypisywanego elementowi aktywnemu (w przeciwieństwie do kontemplatywno-rozumowego) oraz od celu przypisywanego filozofii w życiu ludzkim (czy było nim poznanie świata, czy też jego zmiana). Poczesne miejsce przyznawano dz. w systemach woltarystycznych oraz w nurtach filozofii dążących bardziej do przemiany świata niż do jego poznania (praksizm). Rolę dz. podkreślano w filozofii augustyńsko-szkotyjskiej oraz w różnego rodzaju odmianach idealizmu heglowskiego, którym A. Cieszkowski przeciwstawiał swą filozofię czynu, głosząc, że umoralnienie polityki społecznej i międzynarodowej łącznie z wyeksplikowaniem pewnej treści pojęcia człowieka ma się dokonać przez natchniony czyn twórczy, a nie na gruncie abstrakcyjnych spekulacji. W filozofii marksistowskiej pojęcie „praxis” jest naczelną kategorią filozoficzną, a przekształcanie świata – najwyższym celem życia i dz. ludzkiego. Blondel uważał dz. (centralne pojęcie jego filozofii) za ośrodek życia ludzkiego, gdyż decyduje ono o niepowtarzalności każdego bytu, a zarazem zapewnia mu łączność z innymi; w dz. spotyka się myśl z życiem, jednostka ze społeczeństwem, nauka z wiarą.

J. KALINOWSKI, *Teoria poznania praktycznego*, Lb 1960; J. DE FINANCE, *Essai sur l'agir humain*, P 1962; A. C. DANTO, *Analytical Philosophy of Action*, C 1973; T. KOTARBIŃSKI, *Traktat o dobrej robocie*, Wr 1975⁶; T. PSZCZOŁOWSKI, *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wr 1978; H. POSER, *Philosophische Probleme der Handlungstheorie*, Fr 1982; K. WOJTYŁA, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lb 1994.

J. W. Gałkowski